

De Rijksmuseumtuin - de complexiteit van een levend monument

Sanne Horn en Sander Rombout

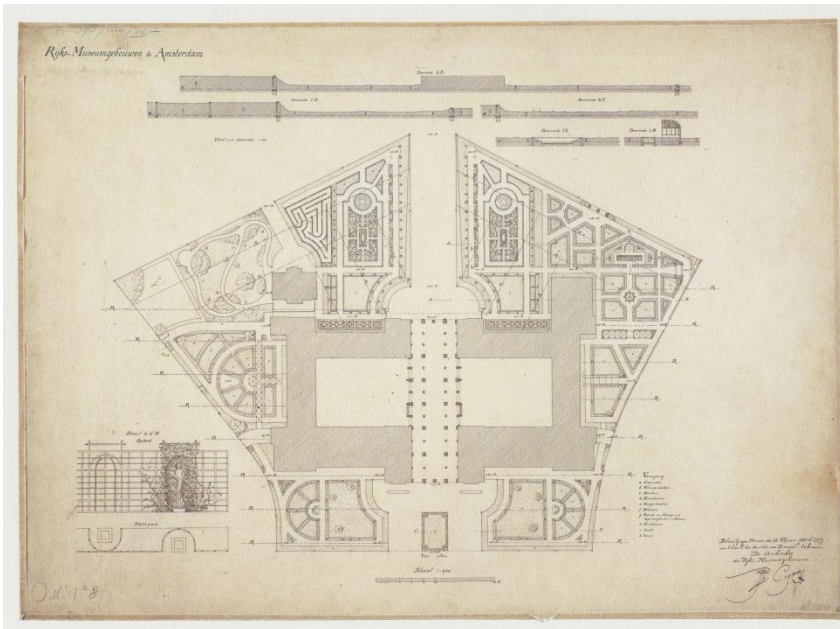
In april 2013 zijn de tuinen van het Rijksmuseum heropend. Afgelopen jaren is door Copijn Tuin- en Landschapsarchitecten gewerkt aan het ontwerp voor de groene nieuwe buitenzaal met het gedachtegoed van Cuypers, vertaald naar de wensen van deze tijd. Een complexe opgave, waarbij oude en nieuwe elementen met elkaar verweven werden. Hoe is Copijn omgegaan met het ontwerpen van deze tuin, het levende monument van het Rijksmuseum?

Het Nieuwe Rijksmuseum

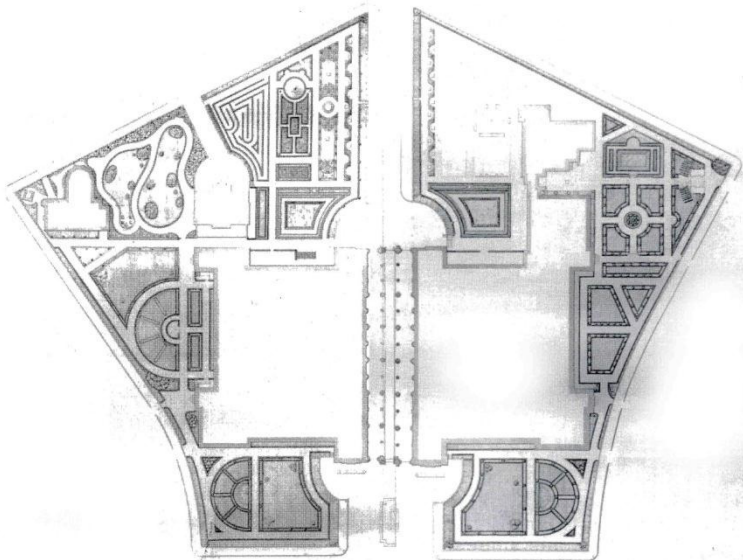
In 1997 heeft de Directie Programma's en Projecten van de Rijksgebouwendienst een onderzoek laten instellen naar de ontstaan- en ontwikkelingsgeschiedenis van de tuin rondom het Rijksmuseum. Aanleiding voor dit onderzoek vormden onder meer de plannen voor de restauratie en renovatie van het Rijksmuseum. De opdracht aan de architecten voor de verbouwing van het Rijksmuseum luidde: ontdoe het gebouw van latere toevoegingen en zorg ervoor dat het weer een geheel wordt en herstel de heldere indeling van Cuypers.

In 2004 startte Cruz y Ortiz met het winnende ontwerp voor het Rijksmuseum. Vervolgens werd er namens de Rijksgebouwendienst vanuit de programmadirectie 'Het Nieuwe Rijksmuseum' een staf van adviseurs geselecteerd die met Cruz y Ortiz de complexiteit van de opgave zouden uitwerken. Copijn Tuin- en Landschapsarchitecten werd vanwege de visie op het erfgoed, daktuintechniek en beplantingen tot adviserend landschapsarchitect gekozen.

In 2008 trad de nieuwe directie aan onder leiding van Wim Pijbes. Een nieuw museumbeleid werd ingezet met onder meer een verbreding van de doelgroep en aandacht voor de jonge en daarmee toekomstige museumbezoeker. Ook kreeg de tuin een prominentere rol in het totaalpalet van het museum.

Afb. 1 Niet uitgevoerd ontwerp Pierre Cuypers, 1885.

Afb. 2 Uitgangspunt ontwerp Pierre Cuypers, 1901 .

Afb. 3 Definitieve ontwerp Copijn Tuin- en Landschapsarchitecten, 2012.

Een levend monument

Pierre Cuypers bedacht eind negentiende eeuw een tuin in 'Oud-Hollandsche' stijl voor het tonen van de collectie beelden- en bouwfragmenten. Verschillende geometrische tuinstijlen uit de tuingeschiedenis werden samengesmeed tot een nieuwe monumentale compositie. Hij volgde daarmee de eclectische aanpak die ook het gebouw kenmerkt.

Naast de grote hoeveelheid buxushagen en sculpturale snoeiwerken bestond de tuin bij aanleg in 1885 uit meerdere groepen coniferen en heesters, solitaire bomen en klimplanten.

Het rapport van het Bureau Rijksbouwmeester uit 1998 bevat waardevolle informatie over geschiedenis van de tuin. Deze kenmerkt de strijd die dagelijks in bijna elke tuin gevoerd wordt. Planten die groeien, beheer waarop bezuinigd wordt, gebruikseisen die veranderen....

De Nederlandse Maatschappij voor Tuinbouw en Plantkunde stuurt al in 1893 een brief dat de tuin er verwaarloosd uitziet en te weinig bloeimomenten heeft. De tuin is nog gesloten voor publiek en wordt gebruikt als bouwopslag tijdens

bouwwerkzaamheden. Vanaf de openstelling in 1910 wordt er voortdurend gerapporteerd over onderhoudsproblemen zoals klachten over botte scharen en wordt de tuin in verschillende perioden versoberd om het beheer te ontlasten. Ook tijdens de crisisjaren en tijdens de Tweede Wereldoorlog wordt het beheer tot het minimum beperkt. Eigenlijk is pas na 1976 structureel aandacht besteed aan de tuin met als doel om in 1985, 100 jaar na aanleg, weer een mooie tuin te hebben. Onder leiding van tuinarchitecten Buys & van der Vliet wordt er bij de afdeling Aziatische Kunst een nieuwe tuin aangelegd met een oosterse sfeer waarbij onder andere Magnolia, Prunus en Rhododendron wordt aangeplant. Ook andere delen van de tuin worden aangepakt. De aanpassingen vinden plaats tussen 1985 en 1987.

Deze korte schets van de geschiedenis van de tuin van het Rijksmuseum laat zien dat de tuin afhankelijk was van het inzicht en de beschikbare middelen van het moment. Het kreeg niet altijd de zorg die je zou verwachten bij een tuin op deze locatie.

Van buitenkamer naar buitenzaal

Voor 2008 werd het ontwerp voor de tuin aangestuurd door de architecten Cruz y Ortiz. Voor de directie van het Rijksmuseum had de tuin niet de eerste prioriteit. Zo werd, samen met diverse andere partijen, regelmatig gerapporteerd over de voortgang van het planproces. In deze periode werd gezamenlijk besloten het ontwerp van Cuypers uit 1901 als uitgangspunt te nemen. Het oorspronkelijke ontwerp zou worden gehandhaafd in de vorm van buxushagen, het padenstelsel, berceaux en beeldbepalende bomen. Men ging zelfs zo ver dat paden, die destijds niet helemaal volgens het ontwerp uit 1901 bleken te zijn aangelegd, alsnog werden aangepast. Bouwfragmenten en de beeldenberceau werden hersteld of teruggeplaatst.

De tuin werd gezien als buitenkamer die men doorkruiste op weg naar de entree. Cruz y Ortiz wilde wit bloeiende beplanting of groenblijvende vakken met veel klimop.

Het museumbeleid van Wim Pijbes zorgde er voor dat vanaf 2008 de tuin een prominente rol in het totaalpakket van het nieuwe museum kreeg. In de tuin zal

nu een wisselende beeldtentoonstelling geprogrammeerd worden. De collectie beelden- en bouwfragmenten waarvoor Cuypers eind negentiende eeuw een tuin ontwierp wordt aangevuld met hedendaagse vormgeving en kunst. Er komt een theehuis, een kas en diverse terrassen, en de tuin zal gedurende openingstijden vrij toegankelijk zijn. Daarbij is het de wens om, binnen het kader van Cuypers, zo veel mogelijk eigentijdse beplanting te gebruiken. Dankzij het huidige budget voor aanleg en onderhoud, dat in de hele geschiedenis van het Rijksmuseum nog nooit zo hoog is geweest, is gevarieerde beplanting mogelijk. Gevarieerde beplanting met vaste planten, wisselbeplantingen en bollen vraagt nu eenmaal meer onderhoud dan beplanting met alleen heesters en bomen. De tuin is hiermee geen statische, plek meer, maar biedt ruimte voor een nieuwe tijdslaag. Op het moment dat de bezoeker door het hek de tuin is ingelopen staat hij in het museum. De tuin is geen buitenkamer maar een buitenzaal.

Voor Copijn Tuin- en Landschapsarchitecten betekende dit dat er een vertaalslag moest plaatsvinden binnen het ontwerp om, uiteraard binnen het kader van Cuypers, plek te vinden voor meer kunst en gevarieerde beplanting.

Voort met Cuypers

Om een antwoord te bieden aan de gebruikseisen van 2013 werd het groene casco van het ontwerp van Cuypers op enkele punten aangepast. De lijnvoering van de paden werd ten behoeve van een betere doorstroom van bezoekers op een aantal plekken helderder en minder gefragmenteerd. Bestaande paden kregen aansluiting bij de nieuwe paviljoens van Cruz y Ortiz. Voor het tonen van de beelden worden de centrale gazons, in de voorheen platte tuin, opgetild als groene sokkels. Er komen meer open gazons. De tuin aan de oostzijde ondergaat een grotere verandering vanwege de boven- en ondergrondse nieuwbouw, het expeditieverkeer en de programmering van de *Teekenschool*. Het labyrint, dat voorheen gemaakt was van buxus wordt nu vormgegeven met een stenen pad. De monumentale vleugelnoot in het midden ervan is zo groot geworden dat een buxushaag op deze plek niet meer levensvatbaar is. De oosterse sfeer bij de afdeling Aziatische Kunst, aangebracht in latere tijden,

wordt gehandhaafd. De buitenrand van de tuin krijgt een andere benadering; omdat de omgeving van het Rijksmuseum nu veel dynamischer is dan in 1884 krijgt het een beschermend kader van bomen en een randbeplanting voor meer intimiteit en beslotenheid.

Diversiteit in de beplanting

Tijdens de verbouwing van het museum is bijna alle beplanting in de tuin verdwenen. Er moest dus weer van voren af aan begonnen worden. Zeven monumentale bomen zijn blijven staan. Twee 50-jaar oude moerascipressen waren opgeslagen en zijn inmiddels teruggeplant.

De wens van de huidige directeur om eigentijdse beplanting te gebruiken, heeft er toe geleid dat in 2012 het hele beplantingsplan is herzien. Toegevoegd is een uitgebreid assortiment met planten met een natuurlijke uitstraling en meer bloei in verschillende seizoenen. Heel anders dan in 1901 is er nu een enorme diversiteit aan beplanting beschikbaar met verschillende groeivormen en kleuren, met diverse grassen, varens en bolgewassen.

Zowel in de buitenrand als in de tuin aan de oostzijde zal de sfeer bepaald worden deze beplanting. Tussen de dubbele rij buxus, aan de voorzijde, zullen vaste planten en bollen geplant worden. Ook op andere plekken, zoals langs de Museumstraat staan straks bloeiende borders met kleurrijke beplanting en grassen. In de sectoren met verschillende tuinstijlen is de beplanting traditioneler en aangepast aan de tuinstijl. De buitenrand is de verbindende schakel tussen de tuinstijlen. Afhankelijk van zon en schaduw verandert de rand van terughoudende kleuren aan de noordzijde naar een bont pallet aan de zuidzijde.

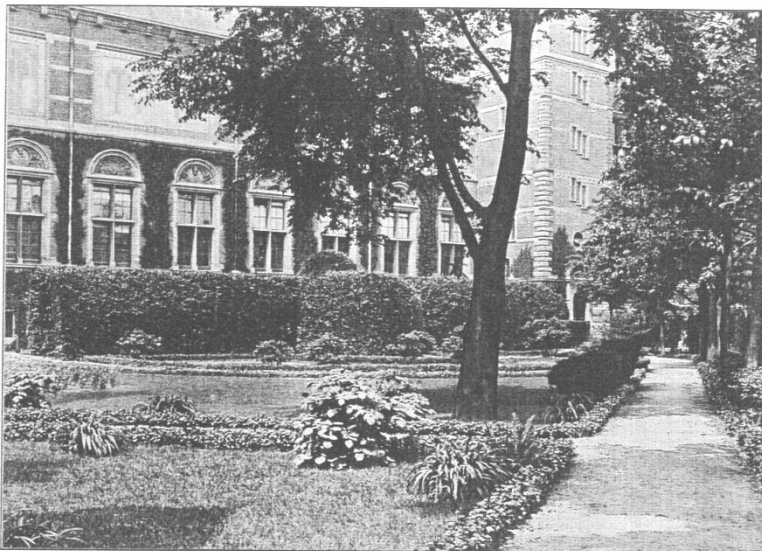
Nieuw leven in het monument

Het Rijksmuseum is een nationaal bezit waar al tien jaar lang aan gewerkt wordt en waarover iedereen graag meepraat. Dit ontwerp is met de groots mogelijke zorg tot stand gekomen. Het uitgangspunt, behoud van de buitenzalen van Cuypers, is vastgesteld in samenwerking met een uitgebreid comité van betrokkenen. Daarna is het plan herzien volgens de visie van de huidige directie, die niet alleen gericht is op het verleden maar ook op de toekomst. En die gericht

is op een breed publiek en een groot bezoekersaantal. Het Rijksmuseum is er voor iedereen. De ontworpen buitenzaal van Cuypers is geschikt gemaakt voor de toekomst. In de tuin is plek voor meer publiek, voor meer diversiteit aan beplanting en voor meer kunstwerken. En in de toekomst zullen er weer andere mensen rondlopen, zal er andere beplanting geplant kunnen worden en zullen andere kunstwerken getoond kunnen worden.

Copijn Tuin- en Landschapsarchitecten heeft hierbij de essentie van het gedachtegoed van Cuypers onderzocht en op een respectvolle manier gehanteerd. Respect voor Cuypers, maar ook respect voor de beslissingen die in de geschiedenis en tijdens het planproces genomen zijn. Dit vergt veel creativiteit. Het is soms makkelijker om alles op de schop te nemen en iets nieuws te maken, dan om het verleden en het heden op een natuurlijke manier met elkaar te verweven.

Het monument zit vol leven en voorlopig is er budget om het levend te houden. De tuin is openbaar. Laten we genieten van deze hernieuwde groene verblijfspot in hartje Amsterdam, waar men tot rust kan komen en waar aandacht is voor kunst en beplanting.

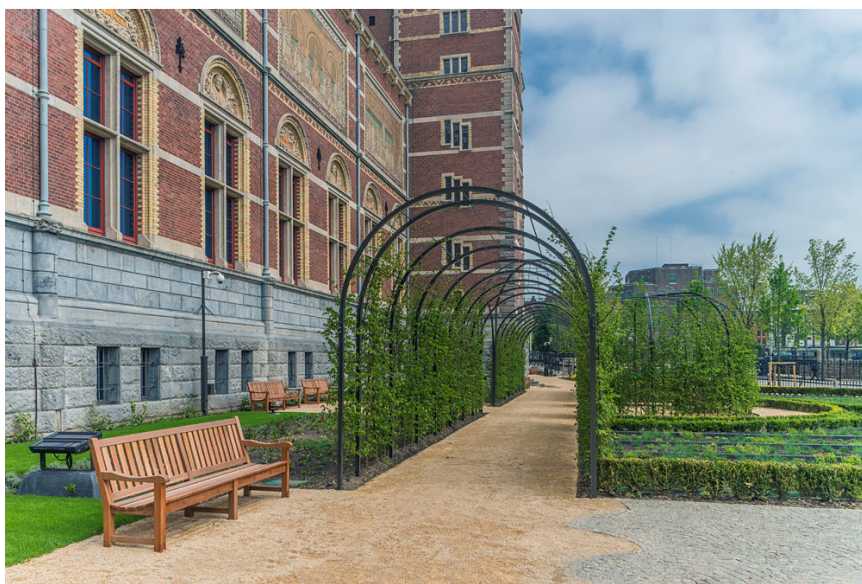

2.11.1 Sector 11, overzicht, ca. 1915. (GA Amsterdam D40905)

Afb.4 Oostelijke tuin vanaf de Teekenschool richting Hobbemakade, 1915 (GA Amsterdam)

Afb. 5 Oostelijke tuin vanaf de Villa richting Hobbemakade, 2004, voor renovatie.

Afb. 6 Oostelijke tuin vanaf de Villa richting Hobbemakade, 2013.